

Megjegyzések és gondolatok a magyar nyelv tanításáról a helsinki egyetemen*

Az 1640-ben Turkuban alapított helsinki egyetemen mintegy 115 éve folyik a finn nyelvnek és rokon nyelveinek tudományos oktatása, mióta M. A. Castrén elsőnek lett a finn nyelv és irodalom tanára 1851-ben. Ilyen messzire azonban nem nyúlik vissza a magyar nyelv iránti érdeklődés. Castrén korai halála után (1852) Elias Lönnrot vette át a tanszéket körülbelül kilenc évre (1853—62). Bár jó kapcsolatai voltak magyar tudósokkal is, mégis — mivel eredetileg orvosnak készült — sok filológiai érdeme ellenére inkább a finn nyelv gyakorlati művelője volt, mintsem nyelvtudós. Csak a tanszék harmadik betöltője August Ahlqvist (1863—88 közt volt professzor), aki egyébként többek közt a vogulok és osztjások körében végzett helyszíni kutatásokat, foglalkozott aktívan is a magyar nyelvvel. Tudvalevő, hogy Magyarországon tanulmányozta a magyar nyelvet (1862-ben), megtanult magyarul, és 1863-ban kiadott egy svéd nyelvű értekezést: *Om Ungerska språkets förvandskap med Finskan* (= a magyar és a finn nyelv rokonságáról). Ahlqvist egyébként — amint ismeretes — levelezésben állt Hunfalvy Pállal és Budenz Józseffel. Az ő egyetemi működése alatt folyt először igazi magyar nyelvi oktatás finn egyetemen. 1869-ben ugyanis kinevezték Oskar Blomstedtet (sz. 1833) „a finn és a magyar nyelv docensének”. Blomstedt 1865—66-ban járt tanulmányúton többek közt Magyarországon is, és a magántanári cím elnyerése végett 1869-ben kiadta következő értekezését: *Halotti Beszéd ynnä sen johdosta vertailevia tutkimuksia unkarin, suomen ja lapin kielissä* (A Halotti Beszéd és ezen alapuló összehasonlító tanulmányok a magyar, a finn és a lapp nyelv közt). Rögtön, 1869 ősztől kezdve tartott tanfolyamokat az egyetemi hallgatók számára. Sajnos, Blomstedt korai halála (1871) hamarosan majd tíz évre megszakította ezt a biztató kezdetet. Csak 1880 őszen kezdődött meg Antti Jalava (sz. 1846) egyetemi működése. Ő volt az első igazi magyar lektor az egyetemen, igaz, hogy csak mellékfoglalkozásként (főállásban a szenátusban működött mint fordító). Ezt az oktató munkát Jalava három évtizedig folytatta, egészen 1909-ben bekövetkezett ha-

* Előadásként elhangzott Debrecenben, a Magyar Művelődési Tanfolyamon, 1965 júliusában.

láláig. Antti Jalavának, aki gyakran járt Magyarországon, és jól megtanult magyarul, vannak mindmáig a legnagyobb érdemei a magyar nép és műveltség finnországi megismertetésében. Ezt az áldozatos tevékenységét nemcsak oktatóként fejtette ki, hanem igen termékeny újságíróként, számos Magyarországról szóló finn nyelvű könyv szerkesztésével és magyar szépirodalom finnre fordításával is.

Jalava halálát másfél évtizedes szünet követte. Ebben az időben nem volt rendszeres magyar oktatás egyetemünkön. Szerencsére már 1892-ben megalakult a finn nyelvi tanszék mellett a finnugor nyelvtudományi tanszék, amelynek vezetői természetesen adtak elő magyart is, mikor egyéb teendőik mellett hozzájutottak. Heikki Paasonen (Arvid Genetz után lett professzor 1904—19) és utóda, Yrjö Wichmann (1920—32) gyakorlatilag is kitűnően elsajátították a magyart (mindkettő magyar nőt vett feleségül); Wichmann néha még magyar irodalmat is adott elő.

Végül a finn függetlenség első évtizedének végén (1925-ben) rendes magyar nyelvi lektorátust állítottak fel. A lektori tisztséget született magyarral kell betölteni. Első lektornak dr. Weöres Gyulát nevezték ki, és 1926-tól kezdve Helsinkiben rendszeresen folyik gyakorlati magyar nyelvi oktatás. Elhangzottak magyar irodalmi előadások is. A mostani lektor, Nyirkos István (1962—) sorrendben a negyediknek tölti be ezt a tiszteletet. A kezdők részére tartott lektori tanfolyam mellett, ezzel párhuzamosan általában szokott lenni a tantervben egy nyelvtörténeti kollégium is, amelyet rendszerint a finnugor tanszék vezetője tart; ebben elsősorban olyan szempontból tárgyalják a magyar nyelvet, hogy megvilágítsa a finn nyelv őstörténetét. Ezeket az előadásokat az 1930-as évektől kezdve Artturi Kannisto egyetemi rendkívüli tanár tartotta, az ismert nyelv-kutató és lelkes magyarbarát (meghalt 1943-ban). Az 1949—65. években a rendkívüli körülmények folytán ideiglenesen rám hárult ennek a feladatnak az elvégzése, bár sajnos éppen úgy nem vagyok a magyar nyelvnek sem szakértője, mint a finn bármelyik más távolabbi rokon nyelvének.

A magyar nyelvi lektorátus megalapítása óta, tehát mintegy negyven éve a helsinki egyetemen (majd később a turkui egyetemen és a jyvaskyläi főiskolán is) az a szabály lépett életbe, hogy a finn nyelvi szakvizsgához, az úgynevezett laudatur-szigorlathoz megkívánják egy távolabbi rokon nyelv, tehát valamely nem finn ségi nyelv meghatározott óraszámú kollégiumának hallgatását. (A finnugor szakosoknak a szakvizsgához természetesen sokkal nagyobb és többretű anyagról kell számot adniuk; a magyar nyelv ott egyébként kötelező két más választható távolabbi rokon nyelv mellett.) A finn szakosok szabadon választhatnak a távolabbi rokon nyelvek közül. A választás érthető módon azon is múlik, mikor milyen választék áll a hallgatók rendelkezésére, vagyis melyik rokon nyelvből hirdetnek előadásokat. Voltak időszakok, amikor különösen népszerű volt a lapp és a mordvin, amelyek a finn nyelv szempontjából a legközelebbi távoli rokon nyelvnek számítanak, és amely nyelvekről az utóbbi időben

olyan szakemberek tartottak előadásokat, mint Paavo Ravila és Erkki Itkonen. De például Yrjö Wichmann idejében gyakran lehetett választani még az ő szakterületeit is: a cseremiszt, zürjént vagy votjákat. Viszonylag a legnépszerűbb volt azonban mindig a magyar, ami természetes következménye annak, hogy ez a legnagyobb finnugor nép anyanyelve, és igen gazdag irodalommal rendelkezik. A követelményekhez tartozik, hogy két féléven át, heti két-két órában tartott magyar nyelvtörténeti előadásokon való részvételt megelőzően vagy avval párhuzamosan el kell végezni a magyar nyelv lektori tanfolyamát is, amely ugyancsak két féléven át tart heti 2—2 órában. Így azután azon hallgatók részére, akik a magyart választják, kétszerannyi időt vesz igénybe e rokon nyelv tanulása, mint azoknak, akik valamely más rokon nyelvet, pl. a lappot vagy a mordvint választották. Mégis a magyar nyelv hallgatóinak évenkénti átlaga a helsinki egyetemen az utóbbi 15 évben negyven-ötven volt, vagyis több, mint a többi rokon nyelvet tanulók együttvéve.

Nyilvános művelődéspolitikai beszélgetésekben időről-időre kétségbe vonják, vajon célszerű-e megkövetelni a leendő anyanyelvi tanártól azt, hogy drága idejét egy — történetileg ugyan bebizonyítottan „rokon” — de gyakorlatilag mégiscsak vadidegen kis nyelvvel való megismerkedésre fecsérelje. Még középiskolai tanároktól is hallottam kérdezgetni, vajon az ilyen nagyon is elméleti egyetemi erőfeszítésekre fordított energiát nem volna-e helyesebb valamilyen — a tanár mindennapos gyakorlatához közelebb álló — tárgy tanulására fordítani. Az ilyen kétkedések kivédésére az egyetem rendszerint megelégszik azszal, hogy arra a már említett szempontra hivatkozik, hogy a rokon nyelvekkel való megismerkedés távlatokat nyit a hallgató anyanyelvének őstörténeti korszakába. Ehhez az önmagában természetesen tárgyilagos érvehhez még egy másikat szeretnék csatolni, amit e b b e n a vonatkozásban még nem hallottam előadni. Arra a jelentőségre gondolok, amit — véleményem szerint — a felépítésében nagyon is eltérő nyelvi rendszerrel való megismerkedés jelent a hallgató számára a l t a l á n o s n y e l v é s z e t i t u d á s á n a k kiszélesítésére és elmélyítésére. Közismert tény, hogy ott, ahol az egyetem tanrendjében és vizsgarendjében szerepel az úgynevezett általános nyelvtudomány, ott rendszerint előfordul a vizsgakövetelmények pontjai közt olyan is, amely kötelezi a hallgatót arra, hogy megismerkedjék valamely, a saját nyelvcsaládjától idegen nyelvvél, — minél távolabbi, annál jobb. Tudomásom szerint például a koppenhágai egyetemen, ahol az általános nyelvészetnek tiszteletre méltó hagyományai vannak, a f i n n nyelvvel éppen nem indoeurópai volta miatt foglalkoznak már Rasmus Rask és később Vilhelm Thomsen idejétől fogva, bizonyos fokig mint a nyelvésznek nagyobb távlatokat nyitó, látókörét szélesítő tárggyal. A helsinki egyetemen (valamint sajnos valamennyi többi finn egyetemen) hiányzik egyelőre az általános nyelvészeti tanszék. Megalapítására vonatkozó kezdeményezések egyébként éppen napirenden vannak. Az általános nyelvészeti oktatás bevezetésétől azt várják, hogy hasznos melléktárgy lesz többek közt az anya-

nyelvi oktatónak készülő hallgatók számára, akiknek látóköre vitathatatlanul túlságosan szűk marad saját nyelvük, annak nyelvjárásai és a közeli rokon nyelvek korlátai között. De éppen az anyanyelvi egyetemi tanulmányok közé jobban beleillenek, mint például a germán, angol vagy klasszika-filológiához tartozó studiumok közé, mivel az anyanyelv szerkezetének fő vonásait az illetők már kezdettől fogva ismerik, míg az idegen filológiáknak csupán nyelvtani és szókincsbeli elsajátítása sokkal nagyobb erőfeszítést igényel tőlük.

Ebből a szemszögből tekintve volt szerintem látókörtágító jelentősége a helsinki egyetemen — a rendszeres általános nyelvészeti oktatás hiányában — egy olyan nagyon távoli és nagyon különböző rokon nyelvvel való foglalkozásnak, mint a magyar. Rokonságuk ellenére ugyanis a magyarnak és a finnek számos különböző vonása is van, mivel az a legalább négy évezred, amíg ősünk egymástól külön éltek, módot és időt adott mindkettőnek, hogy eredeti örökségét lényegesen más-más irányban fejlessze tovább. Így a magyarral való megismerkedésében a finn anyanyelvű kutató számos olyan idegen vonást fedezhet föl, amely gazdagítja általános nyelvészeti ismereteit.

A híres altajista, G. J. Ramstedt szokta mondogatni, hogy a finn nyelvészeknek törvényszerűen jobb lehetőségeik vannak olyan egzotikus nyelvek igazi megértésére, mint amilyen pl. a japán szemben az angolszászokkal és a skandinávokkal, és ezt egyszerűen abból magyarázta, hogy a finnek már otthon megtanultak két, egymástól fonológiai szempontból annyira különböző nyelvet, mint a finn és a svéd (tudvalevő, hogy a finn középiskolákban a svéd nyelv kötelező tárgy már az első osztályoktól kezdve). Ez a körülmény Ramstedt szerint magában is kiszélesítette és kifinomította a leendő kutató fonetikai hallását. Ha ez a megállapítás helytálló — márpedig Ramstedt számos érveléssel alátámasztotta ezt a felfogását — nyugodtan állíthatjuk, hogy a magyarral való megismerkedés lényegesen tágítja a fiatal finnek fonetikai látóhatárát. A magyar nyelv mássalhangzóinak száma annyival nagyobb, mint a finnén, hogy szám-tani arányuk 24 : 13. Más szóval: a finn mássalhangzó fonémák száma csak 54%-a a magyarénak. Hiányoznak a finnből és nagyrészt a svédből is az affrikáták és a palatalizált mássalhangzók, valamint a zöngés réshangok. Szinte nyelvészeti sportteljesítmény számba megy például Szinnyei József magyar nyelvtanában említett mondat második felének kiejtése: „Inkább éhen halok, hogyszem kegyelemkenyeret egyem.”

Valóságos kiejtési nehézséget okoz, de ugyanakkor pompás alkalom a nyelvi hallás finomítására a sandhi-jelenséghez éppenséggel nem szokott finn ember számára a magyar nyelv zöngés hasonulási szabályaival való megismerkedés és azok alkalmazása; neki meg kell tanulnia, hogy a *nyelvtan* szó kiejtése *nälftän, adhat (åthåt), tánczene (tāndzänä), Bécsbe (bēdzbä), vasgár (važ-d'är)* stb. szemben a helyesírással.

A magyar magánhangzórendszer ezzel szemben nem kínál semmi egyéb újat egy finnek, mint a labializált (ajakkerekítéses) *ä*-t és a nagyon világos hang-

színi hosszú \bar{a} -t, és ezek is csak egymás kombinatorikus variánsai (allofónok), tehát nem növelik a fonémák számát. Még a magánhangzók hosszúsági korrelációjának gazdag fonológiai kihasználása, amely a magyar nyelv egyik legjellemzőbb szerkezeti vonása, sem jelent semmiféle meglepetést a finn tanuló számára: ilyen szótagok sorozata, mint *szegény juhász legény* vagy *rendíthetetlen-ség*, amelyek pl. a svédeknek vagy franciáknak kezdetben nagy kiejtési nehézségeket okoznak, a finn fülnek egészen otthonosan hangzanak. Az ilyen hosszú és rövid szótagok előfordulása a szótag helyzetétől függetlenül nem valami ősi rokonság bizonyítéka, hanem mindkét nyelvben, a finnben és magyarban egyaránt — tudvalevőleg — viszonylag kései fejlemény. A nyelvtörténetnek érdekes önellentmondása, hogy — amint tudjuk — az egészen távoli rokon nyelvünk, a magyar ezért prozódia szempontjából közelebb van a finnhez, mint a szinte finn nyelvjárásnak tekinthető észti, amelyből kétségtelenül a viszonylag kései germán hatás eltüntetett minden főhangsúlytalan szótagbeli hosszú magánhangzót (akárcsak a saját délnyugati nyelvjárásainkban.)

Igen nagy könnyebbség a finnek számára, mint valószínűleg minden más külföldi magyarul tanulónak is az a tény, hogy az irodalmi nyelvben az *e*-vel jelölt rövid magánhangzót ma már nyugodtan lehet (budapesti módra!) mindig \bar{a} -nek ejteni, tehát *ember* = (*ämbär*), nem föltétlenül (*ämber*), *nekem* = (*näkäm*), nem szükségképpen (*näkem*) stb. (Mellékesen jegyzem meg, hogy a magyarok a maguk részéről finnül való tanulásuk közben kezdetben ugyanezt a liberalizmust hajlandók alkalmazni a finnben, vagyis az \bar{a} = *e* fonológiát, mikor pl. a finnben *ämmä*-t ejtenek *emme* helyett, *hää*-t *heitä* helyett, ami természetesen nem engedhető meg, mivel a finnben az \bar{a} és *e* sokkal határozottabban külön fonémák, mint a magyarban.)

Szokásom volt hallgatóim figyelmét felhívni néhány más, a magyar és a finn magánhangzófejlődést illető véletlen hasonlóságra, amelynek pusztán általános fonetikai, nem pedig ősi történeti-rokonsági okai vannak. Közismert dolog, hogy a kutatók föltevése szerint a magyarban az eredetileg két tagú szavakban a második szótag nyílt végmagánhangzója, az *a* és \bar{a} valamikor az ősmagyar kor elején zárt magánhangzóvá, *u*-vá és *ü*-vé vált: **haza* > **hazu*, **jäñä* > **jägü* stb. Az így keletkezett második szótagbeli *-u* és *-ü* a honfoglalás előtti török jövevényszavak átvétele idején eltűnt, és ugyanakkor bekövetkezett az első szótagban az úgynevezett pótlónyújtás: **hazu* > *ház*, **jägü* > *jäg* > *jég*. Az előbbi változáshoz nagyon hasonlít az aunuszi nyelvjárások szinte azonos szóvégi fejlődése, pl. *akka* > *akku*, *pitkä* > *pitkü*. Azt a fonetikai tényt pedig, hogy éppen az *u* és *ü* könnyebben tűnik el szó végéről hangsúlytalan helyzetben, mint az *a* és \bar{a} a régebbi délkeleti finn nyelvjárások igazolják, ahol a tővégi magánhangzók közül a zártak lekopnak: *papu* > *pap* 'bab', *kyky* > *kyk* 'tehetség', de ugyanakkor e nyelvjárásokban a szóvégi *-a* és \bar{a} megmarad: *pata* 'fazék', *hätä* 'baj'. Az ősmagyar kori pótlónyújtással párhuzamba állítható fonetikai nyúlás mutatható ki viszonylag késői jelenségként kezdetben csak háromtagú szavak-

ban a délkeleti finn nyelvjárásokban, pl. *kannella* > *kannèl* (a *kansi* 'fedél, tető' adessivusa, vö. *kannel* 'hárfaszerű hangszer'), *vanhasta* > *vanhàst* (a *vanha* 'öreg, régi' szó elativusa) és az oroszországi inkeri-nyelvjárásokban pl. *jumala* > *jum-maal* 'Isten', *silmissä* > *silmiis* 'szemekben'.

Az alaktan és mondattan területén néhány hungarizmus nyelvtani szempontból gazdagítja a magyarul tanuló finn élményanyagát. Így például saját nyelvének birtokos személyragozási rendszeréhez mérten idegenek azok a vonások, hogy az egyes és többes szám harmadik személyének személyragjai különböznek egymástól, valamint az, hogy az egy és több birtokot mindig, minden helyzetben meg tudja különböztetni. Hogy valóban milyen hiányos a finn birtokos ragozás, az már abból is látszik, hogy egyetlen finn alaknak, mint a *kätensä* annyi jelentése van, mint amire a magyar a következő kilenc alakot használja: *keze*, *kezét*, *kezének* (a baja), *kezeli*, *kezeli*, *kezük*, *kezüket*, *kezeik*, *kezeiket*.

Bizonyos értelemben még érdekesebb, hogy a birtokos személyragok mondattani használata a magyarban morféma-gazdálkodás szempontjából egészen matematikai módon takarékosra fejlődött. Ilyesféle szerkezetekre gondolok: *G y e r m e k e v o l t ?* (— finnül: 'Onko hänellä vagy teillä ollut lasta?') Más hanglejtéssel *G y e r m e k e v o l t ?* (/ finnül: 'Oliko hän hänen lapsensa vagy: teidän lapsenne?'), *S e m m i j ü k s i n c s e n* = 'Heillä ei ole mitään'), *J ö t t é r t e m* = 'Hän on tullut noutamaan minua'). A legutóbbi példában még a magyar mondattannak az a lakonikus rövidsége törekvő vonása is tükröződik, hogy az ige harmadik személyének névmását sem teszi ki, ha az hangsúlytalan, — ugyanúgy van tehát, mint a klasszikus görögben és a latinban. (A finn nyelv sajnos, ebben a tekintetben másként viselkedik.) Vegyük figyelembe még a birtokos személyragokkal ellátott főnévi igenevet: „Szabad *kérdeznem*?” (finnül: 'Onko minun lupa kysyä?'), „El kellett *menniük*” (= 'Heidän täytyi poistua'). Hasonló szerkezetek előfordulnak ugyan ritkán nyelvjárásokban („Onko kylmäsi?” = 'Onko sinun kylmä?’ Fázol?; „Mieleni minun tekevi *lähteäni* laulamahan” a Kalevalában prózai magyar fordításban: éneklésre kerekedik kedvem), de a köznyelv nem ismeri ezt a jelenséget. — A tömörítő kifejezőkészség egyik csúcsteljesítményének tekintheti a finn ember a birtokos személyragok és személyjelek ilyen halmozását, mint az „*anyámékéi*”, kissé esetlen finn fordításban: 'äitini sukulaisten omat'.

Fehér holló az egész európai nyelvterületen az igeragozás kettéoszlása alanyi és tárgyas ragozásra. Ez a nyelvtani jelenség tudvalevőleg azzal kezdődött, hogy a birtokos személyragok hozzákapcsolódtak az igenevekhez. De valamiféle hajlam erre már nagyon korán meglehetett, hiszen ugyanilyen kettősséget ismernek az obiugor nyelvek és a mordvin is. A többi finnugor nyelvben azonban éppennyolyan idegen ez a jelenség, mint például az egész indoeurópai nyelvcsaládban. Ebben a tekintetben is a magyarul tanuló finn számára a magyar nyelv lebilincselő távlatokat nyit e különös vonásával. Itt természetesen nem a jelen-

ség alaktani oldala a legérdekesebb (bár az is egy egész csomó nyelvtörténeti problémát vet föl), hanem az alanyi és a tárgyas ragozás mondattana — amely részben egyenesvonalúan logikus, részben könnyen érthető, de bizonyos irányokban ingadozó analógiai hatásokkal keresztezett szabályhálózat. Szerintünk itt is tanulságosak azok az esetek, amelyekben e ragozások alaktana a magyar mondattanra annyira jellemző, mondhatnám férfias tömörséget van hivatva szolgálni: „*Ismerek a kávésnak két lányát*” mást jelent, mint „*Ismerem a kávésnak két lányát*”; és „*Mi lelt?*” tartalmazza már alaki kitevő nélkül is a tárgyat, amely például valamely párbeszéd végén nem lehet más, mint *téged*; vagy „*Elhihetitek, hogy Katiék szívesen látnak*” ugyancsak egyértelműen azt jelenti, hogy az alanyi ragozású igealak (*látnak*) tárgya (!)(*engem*), bár ezt csak a beszédhelyzet mondattani egészéből lehet kikövetkeztetni. Az ilyen kifejezési szempontból finom szerkezetekben a magyar mondattan — a finnek érzése szerint — az elegáns versre emlékeztet, amely többet fejez ki, mint a benne használt szavak jelentésének összessége.

A finn nyelvnek teljesen idegen a magyar rendkívül kifejező igekötőrendszere. BÁRCZI GÉZA mondja kitűnő művében, *A magyar nyelv életrajzában*: „Igeragozásunk egyszerűsödése, látszólagos elszegényedése nyelvünk újabb kori történetének legnagyobb változása. Az egykori alakgazdagság kétségtelen csökkenését bőven kárpótolja. . . a gazdag igekötőrendszer, mely sokkal rugalmasabb kifejező eszköz, mint a bonyolult igeragozási szintaxis, kisebb formai kötöttséggel sokkal változatosabb árnyalatokat tud kifejezni, mint az igeidők” (386). — Ennek az igekötőrendszernek tanulságos voltát a finnek részére nem csökkentti, hanem inkább növeli az a tény, hogy ez csak alapjaiban ősi ugor örökség, és hogy az utóbbi időkben bőven kapott indoeurópai hatást is. Ez a kifejezési mód azonban teljesen szervesen beleépült a nyelv rendszerébe, és pompás példa arra, milyen gyümölcsözővé válhatik az idegen nyelvtani hatás is szerencsés esetben, ha felszabadítja és szinte megnemesíti a nyelv örökletes lehetőségeit.

A legdélibb finnugor nyelv szókincsében is természetesen távol áll Északeurópából tekintve, hogy úgy mondjuk számunkra egzotikus vonásaival, mint néhány — a balti finn nyelvekből hiányzó jövevényszó-rétege, például az iráni, oszét, bolgár-török, sőt a viszonylag gyakran egészen a népnyelvig elért latin jövevényszavai miatt. Az ilyen dolgoknak persze sokkal inkább művelődéstörténeti az érdekessége, sokkal kevésbé fontos a nyelv valódi szerkezete szempontjából. De kivételes helyet foglal el a szókészlet egy része, a magyar nyelvben rendkívül sajátos nyelvújítási szavak csoportja. A finnben is van ugyan — ugyanúgy, mint más fiatal művelt nyelvekben és a nagy nyelvek közül a németben — különösen az 1800-as évektől kezdődően többek közt purista okokból művelt mesterséges nyelvfejlesztés. De úgy hiszem, sehol sem mutatható ki sem viszonylag, sőt talán abszolút mértékben sem olyan hatékony, olyan radikális és tudatos irányítása egy nemzet nyelvi fejlődésének, mint az, amit Magyarországon továbbra is képvisel a körülbelül ezerhétszázötventől ezernyolcszázötvenig ter-

jedő, szinte népmozgalommá duzzadt nyelvújítás. Ez a reform tudvalevőleg nemcsak hatalmas mennyiségével különbözik finn megfelelőjétől, hanem még a nyelv saját örökségével szinte gorombán elbánó radikalizmusa miatt is. Ez többek közt bebizonyította, hogy a tudatos szókincsgyarapításnak kedvező történelmi, társadalmi és lélektani körülmények közt sikerült a nemzet köznyelvében is meggyökereztetnie olyan kezdetleges, ősi fogalmak neveit is, mint a rokonsági nevek — gondoljunk csak a *fivér* és *nővér* szavakra —, sőt (ami még különösebb) új személynévmasokat is: *ön*, *önök*, amelyeknek megalkotóját (Széchenyi István) és születésük évét is (1828) pontosan tudjuk. Ilyen tények szerintem elvileg is értékesek és alkalmasak arra, hogy általános nyelvészeti érdeklődést keltsenek a finn nyelvtudománnyal foglalkozók körében is.

Elég sokat foglalkoztam a magyar nyelv sajátágaival, amelyek a finn egyetemi hallgatókat különbözőségük miatt vonzhatják. De, mint már említettem, a helsinki egyetem szóban forgó rokon nyelvi tanfolyamának a célja elsősorban az, hogy olyan tényekre irányítsa a hallgatóság figyelmét, amelyek bevilágítanak a finn nyelv őstörténetébe. Szedjük össze végül ezekből a példákból is egy csokorra valót.

Közismert tény, hogy a finn számos szempontból a legkonzervatívabb valamennyi finnugor nyelv között. Ez azonban főképpen néhány hangszerkezeti vonásra vonatkozik, elsősorban a magánhangzórendszerére. De az is egészen természetes, hogy a magyar, a nyelvet beszélők száma szerint összehasonlíthatatlanul legnagyobb uráli nyelv, a maga részéről is megőrzött számos olyan, nyelvcsaládunkra jellemző régi jellegzetességet, ami például a finnől teljesen eltűnt, vagy amelyből már csak a csökevények maradtak meg.

Ezekből a magyarban megőrződött finnugor vonásokból tapasztalataim szerint a finn hallgatók számára a legmeglepőbb és ugyanakkor a legtanulságosabb a melléknévi jelző nem egyeztetése: mikor a magyar azt mondja „*szép idővel*”, akkor a finn ezt a gondolatot (a többi finnségi nyelvvel együtt) úgy fejezi ki, mintha a magyar így mondaná „*széppel idővel*” (= *kauniilla ilmalla*). Vajon az ilyen egyeztetés belső nyelvi fejlődése, vagy az indoeurópai szomszédos nyelvek hatása vagy talán mindkét folyamat közös eredője, ez a kérdés még nincs megnyugtatóan eldöntve. Annyi azonban bizonyos, hogy a magyar ebben a tekintetben hű maradt a régi hagyományokhoz. A finnben tehát a fejlődés ellenkező irányban haladt, nem úgy mint például a germán és az újlatin nyelvekben; vagyis a finnben az eredeti inkongruenciából fejlődött a mai kongruencia, és így az alaki szerkezet szempontjából — véleményem szerint — célszerűtlen, sőt mondhatnám egészségtelen irányba alakult.

A magyar mondatban másik ősi, eredeti vonása, amely a mai finnben ismeretlen, az úgynevezett névszói állítmány, vagyis hogy állítmányként a verbum finitumon kívül bizonyos esetekben állhat főnév, melléknév vagy más névszó is: „Az apja *orvos*”, „Lakásuk elég *régi*”. Hogy hasonló állítmányi szerkezet régen használatban volt a finnségi nyelvekben, arról meggyőző bizonyíték az a tény,

hogy a mai igeragozás harmadik személyű alakja a cselekvő folyamatos melléknévi igenév alapalakjára vezethető vissza: *tulee* < *tulevi* < *tuleva*.

A harmadik ősi nyelvtani örökség, amely a magyarban elevenebbnek maradt meg, mint a finnben, a névszók úgynevezett kollektív egyes száma. A finnben is találunk bőven ilyen egyes számot a számnevekkel kapcsolatban (*sata päivää* = 'száz nap', monta *miestä* = 'sok férfi') és ha bizonyos esetekben páros testrésznevekről beszélünk („riisu kengät *jalastasi*” = 'húzd le a csizmát a lábadról'; vö. még a *silmäpuoli* 'félszemű' típust). De ilyen kapcsolatokban, mint „rengeteg *ember*”, „egy pár *cipő*”, „öt szál *gyertya*”, „fáj a *szemem*”, „az apja és az anyja haza *érkezett*” a finnben manapság már többes számot használunk: 'tavattomasti *ihmisiä*', 'pari *kenkiä*', 'viisi kappaletta *kynttilöitä*', 'silmiäni särkee', 'hänen isänsä ja äitinsä *saapuivat* kotiin'.

Olyan külföldiek is, akik semmi mást nem tudnak a magyarból, gyakran észrevették azt a különös tényt, hogy a magyar szövegekben az emberek vezetékneve a keresztnév elé kerül: az mondják *Kovács Ilona*, nem pedig *Ilona Kovács*. Ugyanezen jelenséghez tartozik, hogy — mint ismeretes — a foglalkozásnév vagy a rang ugyanígy a személynév után következik: *Kovács Ilona gépirónő kisasszony*; hasonló módon még például *Hatodik Gusztáv svéd király*. A finnben így mondják: *konekirjoittaja neiti I. K.*, *Ruotsin kuningas Kustaa Kuudes*. Itt a magyar nyelv ismét az ősi, sajátos szórendi szabályt követi, amely szerint a jelző megelőzi a jelzett szót. Az *ember* igazi neve történeti szempontból az ún. keresztnév, amelyhez az ún. vezetéknev csak kiegészítőként csatlakozott. (Az ősi időkben minden embernek rendes körülmények között csak egy neve volt.) A *Kovács gépirónő* szó szerkezetben a foglalkozásnév a jelzett szó, a vezetéknev csak további kiegészítés, jelző. A finnben (és melleleg megemlítve az észtben is) a nyelvjárások részben megőrizték ugyanezt a régi szórendi szabályt, és így a magyar nyelvben uralkodó szokás a finnek számára még szinte otthoniasan kedvesnek tűnhetik. Ugyanezt kell elmondanunk arról az általános magyar szokásról, hogy az igenlő választ a legsúlyosabb szó ismétlésével adjuk meg: „*Haza mégy?* — *Haza!*” = 'Kotiinko menet? — Kotiin!' Ebben az esetben a magyar mondatban a maga részéről csak megerősíti a finnek számára azt a tudatot, hogy mindkét nyelv ősi, közös örökségéről van szó.

A nyelvtudomány szilárd gerince még ma is a hangtan és benne leginkább a mássalhangzók története. Éppen ezen a területen a magyarban számos becses kritérium található az összehasonlító kutatások javára. Legyen szabad a következőkben röviden rámutatni közülük néhány közismert példára.

A finn *kota*, *käsi* (*käte*-) és *vetää* szavaknak megfelelő régi magyar rokonszavak közé tartozik a magyarban a *ház*, *kéz* és *vezet*, de a *pato*, *esi* (*ete*-) és *ydin* (*ytime*-) szavak magyar megfelelői a *fal*, *el* (*elő*-) és *velő*. A szóbelseji mássalhangzó tehát a finnben mindkét csoportban az ún. erős fokban *t*, a magyarban az első csoportban *z*, az utóbbiban *l*. A lappban minden — az első csoporthoz tartozó — szó megfelelőjében a finnhez hasonlóan az erős fokban *t*-hangot

találunk, de a második csoport szavaiban az erős fokban is a δ réshangot. Ilyen szabályosság, hogy a magyar *z*-nek hasonló esetekben mindig a lapp *t* felel meg és a magyar *l*-nek mindig a lapp δ , természetesen nem lehet véletlen. Ha még figyelembe vesszük más finnugor nyelvek hangképviseletét ugyanezen szavak etimológiai megfelelőiben, akkor ahhoz az erősen megalapozott magyarázathoz jutunk, hogy a finnugor alapnyelvben a *ház* típusú szavakban a szóbelseji mássalhangzó **t* volt, de a *fal* típusúakban **ð*. Így a magyar nyelv megőrizte, ha nem is az eredeti hangokat, de mégiscsak az ősrégi kettősséget, a finn azonban egybeolvasztotta ennek az eredetileg két különféle hangnak a folytatóját. Ha tehát a finn kutató tudni akarja a *kota* vagy *pato* típusú szavakról, vajon melyik eredeti csoportba tartoznak, akkor a lapon kívül elsősorban a magyarhoz kell fordulnia eligazításért.

Hasonló különbség a magyar és a finn régi alapszókincsének hangszerkezetében több is akad. Így a finn *s* kezdetű szavak közül a *silmä*, *suu* és *sydän* szavaknak a magyarban is *sz* kezdetűek felelnek meg, mint a *szem*, *száj* és *szív*, viszont a finn *syli*, *suoni* és *syö* szavak megfelelői a magyarban *sz* nélküliek: *öl*, *in* és *e*-szik. A magyarázat, amelynél meggyőzőbbet semmiféle társadalomtudományban sem igen lehetne megkívánni, ismét az, hogy a finnugor alapnyelvben az első csoport szavaiban palatalizált **š*-szel kezdődött a szó, az utóbbiban pedig palatalizálatlan (alveolaris) **s*-szel. A magyar nyelv tehát ismét megőrizte a kettősséget, bár olyanformán, hogy a palatalizált szókezdő **š*- csak légységát vesztette el, de a palatalizálatlan **s*- teljes egészében eltűnt. A finnben tehát mindkét szibiláns egybeesett, mivei a kettejük közti különbség megszűnt. — A palatalizált és palatalizálatlan dentális nazális közti különbséget a magyar nyelv ezzel szemben megőrizte az eredeti állapotban, míg a finnben ezek a hangok is egybeestek. Hasonlítsunk össze például ilyen szópárokat, mint *név*: *nimi*, *négy*: *neljä*, *néz*: *näkee*; *fon*: *punoo*, *in*: *suoni*, *menő*: *menee* és másrészt *nyíl*: *nuoli*, *nyal*: *nuolee*, *nyel*: *nielee*; *könny*: *kyynel*, *könyök*: *kyynärä*, *meny*: *miniä*.

Végül még egy példa arról, hogy a finnből (és valamennyi finnségi nyelvből) teljesen eltűnt mássalhangzó bizonyos kisebb változásokkal megmaradt a magyarban: finn *jää*, *pui*, *hiiri*: magyar *jég*, *fog*, *egér*. Különösen az obiugor és a volgai finnugor nyelvek alapján kell föltenni, hogy az eredeti nazális mássalhangzó, az **-ŋ-* a magyarban az azonos helyen képzett (homorgán) orális zárhanggá, *g*-vé változott, viszont már a korai alapfinnben két magánhangzó közt teljesen eltűnt.

*

Az előbbieken számos Helsinkiben megtett észrevételemet adtam elő arról, milyen előnyöket rejthet magában a magyar nyelv rendszerének vázlatos ismerete is a finnt anyanyelvként tanulók számára pusztán nyelvészeti szempontból. Teljesen érintetlenül hagytam eddig az ügy művelődéspolitikai oldalát. Végezetül néhány szót erről is.

Mint ahogy említettem, a helsinki egyetemen amúgy is nagy létszámú hallgatóság vesz részt évente magyar tanfolyamon, és ehhez a számhoz hozzájárul még a megfelelő tevékenység a turkui egyetemen (ahol egyébként tavaly óta van már finnugor nyelvészeti tanszék is), valamint a jyvaskyläi főiskola rendszeres nyári tanfolyamain résztvevők száma. Joggal kérdezhetjük, vajon ezekből a kezdő tanfolyamot végzett hallgatókból kiemelkedtek-e igényesebb nyelvi tudást elérő egyének is. Semmiféle statisztika sem áll ugyan rendelkezésemre, de az a személyes véleményem, hogy bár néhány ilyen eset megállapítható, azok bizonyára nincsenek megfelelő arányban a kezdő tanfolyamok hallgatóinak számával, különösen pedig nem a fiatalabb korosztályokéval. Nálunk ugyanis túlságosan kevés olyan magyarul tudó akad, aki megbirkózna például a szépirodalom megfelelő szintű fordításával. A legfontosabb oka ennek a visszáságnak természetesen a második világháború volt, amely különféle következményeivel túlságosan soká fékezte Magyarország és Finnország egymás közti művelődési kapcsolatait. Magától értetődő dolog ugyanis, hogy egy finn csak úgy tud igazi, megfelelően mély magyar tudást megszerezni, ha elég soká időzött magyar környezetben. Mint tudjuk, az utóbbi években mindkét ország hivatalos körei örvendetesen elősegítették az országaink közti ösztöndíjasok cseréjét. Ezen az úton haladva és — tegyük hozzá — az egyéni kezdeményezésből fakadó tanulmányutak megkönnyítésével remélhetőleg elérhetjük, hogy Finnországban már a közeli években akár egy tucat olyan nemhivatalos és aktív ismerője lesz a magyar nyelvnek és kultúrának, akik személyes kedvtelésből mindegyik a maga részéről a mostaninál jobban gondoskodna a magas színvonalú magyar irodalom megismertetéséről országunkban. Ha igénytelen egyetemi magyar oktatásunk közvetetten segíthet ilyen eredmények elérésében, akkor annak hatása a nemzet életében máris messzebbre nyúlt, mint csak a tanároknak és a tudomány művelőinek körén.

Hogy milyen sokat tehet akár csak egyetlenegy valóban lelkes, tehetséges és erélyes kulturális személyiség ilyen kétoldali nemzetközi érintkezés területén a nagyközönség körében is, azt nálunk már három emberöltővel ezelőtt mintaszerű módon bizonyította be a Magyarország és Finnország közti kapcsolatok krónikáiban mindörökre emlékezetes Antti Jalava.

Helsinki

LAURI HAKULINEN

Sur l'enseignement du hongrois à l'université de Helsinki

A l'Université de Helsinki (fondée à Turku en 1640), l'enseignement scientifique des langues finno-ougriennes se poursuit depuis 1851, l'année de la nomination du premier professeur „de langue et littérature finnoises”, M.A. Cast-rén. Cependant, l'enseignement proprement dit de la langue hongroise ne fut inauguré qu'en 1869 par Oskar Blomstedt (1833—1871), „privatdocent des

langues finnoise et hongroise". De 1880 à 1909, Antti Jalava (1846—1909) fut chargé, en qualité de lecteur, des cours de hongrois: il était traducteur près le Sénat et aussi journaliste, rédacteur de certains ouvrages sur la Hongrie, interprète efficace de la littérature hongroise. Ses effortsava ient contribué à répandre la culture hongroise en Finlande. Après sa disparition, durant une période d'environ quinze ans, l'enseignement du hongrois fut assuré exclusivement par des professeurs de linguistique finno-ougrienne (Arvid Genetz, Heikki Paasonen, Yrjö Wichmann et Artturi Kannisto) jusqu'au moment où, en 1925, la création d'un lectorat de hongrois fut décidée. La direction de celui-ci ne pouvait être confiée qu'à un Hongrois de naissance. Le premier lecteur, nommé en 1926, fut Gyula Weöres qui avait pour tâche de donner des cours de langue et aussi des cours de littérature. En plus de ces cours, des professeurs de linguistique finno-ougrienne prononçaient de nombreuses conférences sur l'histoire du hongrois, mettant en relief ce qui, dans son système, pouvait éclairer les origines et l'histoire ancienne de la langue finnoise.

L'auteur, professeur de langue finnoise de 1953 à 1963, a donné, dans les quinze dernières années, de nombreuses conférences de ce genre, destinées à des étudiants de finnois. Dans son article, il traite d'autres aspects encore de la question, en relevant les cas où le système du hongrois diffère essentiellement de celui du finnois. Il est persuadé que, dans le domaine de la linguistique générale, la mise en relief de ces différences permet d'ouvrir de nouveaux horizons aux étudiants.

L. HAKULINEN